

PATRYK ANTOS
Uniwersytet Wrocławski
ORCID: [0000-0001-8702-4635](https://orcid.org/0000-0001-8702-4635)

ARTYKUŁY LWOWSKIEJ KONFEDERACJI WOJSKA KORONNEGO Z 1622 ROKU

ARTICLES OF THE LWÓW CONFEDERATION OF THE CROWN ARMY FROM 1622

ABSTRACT: The objective of this paper is to present a very rare document – the articles of the Lwów confederation. Only a few such documents survived and only as copies because, after the conclusion of a confederation, its articles were publicly burned. Publication of these documents will allow the readers for familiarizing themselves with an interesting contribution to the knowledge of the military history of the Polish-Lithuanian Commonwealth, without the need for a preliminary survey in the holdings of The Princes Czartoryski Library in Cracow.

KEYWORDS: Sigismund III Vasa, Polish-Lithuanian Commonwealth, Crown Army, military confederation, articles of a military confederation

Konfederacje wojskowe były zawiązywane przez wojska Rzeczypospolitej w celu uzyskania wypłaty zaległego żołdu, zmiany jego wysokości lub poprawienia warunków służby żołnierzy. O początkach tych związków wojskowych pisał już Marek Ciara w swoim artykule *Konfederacje wojskowe w Polsce w latach 1590–1610*. Pierwsza konfederacja wojskowa została zawiązana w roku 1590 pod Glinianami, prawdopodobnie z inspiracji samego hetmana koronnego Jana Zamoyskiego¹. Pierwsze konfederacje miały zasięg lokalny i nie wysuwały żądań na tle politycznym. Jednak każda następna konfederacja miała większą skalę i przedstawiała coraz bardziej

¹ Marek Ciara, *Konfederacje wojskowe w Polsce w latach 1590–1610*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 31 (1988), s. 63.

wygórowane żądania. Ponad dwadzieścia lat później konfederacje pod nieformalną władzą marszałka Józefa Cieklińskiego objęły niemalże cały kraj². Niecałe dziesięć lat później konfederacja wojska, które zwyciężyło pod Chocimiem, wysunęła pierwsze poważne postulaty polityczne³. W interesie króla i szlachty było przeciwdziałanie takim związkom, wydano więc szereg praw, które miały zapobiec ich powstawaniu. Od czasów pierwszej konfederacji kolejne artykuły wojskowe, zarówno te wydawane doraźnie przez hetmanów⁴, jak i te wydane w 1609 r. przez sejm dla całego wojska, skupiały się na zaostrzeniu dyscypliny wojskowej i skutecznym odstraszeniu żołnierzy przed tworzeniem związków wojskowych⁵. W myśl *Artykułów wojennych auctoritate sejmu aprobowanych anno 1609* wszelkie próby zawiązania konfederacji przez żołnierzy miały być karane śmiercią, a wojsko miało dochodzić zapłaty legalnymi drogami. Nie sprecyzowano jednak, w jaki sposób ma tego dokonać⁶.

Mimo to nie powstrzymało to żołnierzy przed znajdowaniem luk prawnych w obowiązujących przepisach i zawiązaniem kolejnych konfederacji. Z tego powodu związki żołnierskie często wydawały swoje akty prawne, które miały zastępować lub wspomagać obowiązujące prawo wojskowe, a w swoich postulatach często zawierały asekuracje, które miały uchronić żołnierzy przed konsekwencjami prawnymi zawiązania konfederacji.

Jednym z takich związków była konfederacja lwowska, zawiązana przez część wojska, które wcześniej wślawiło się obroną Chocimia. Chwała tego zwycięstwa w znaczny sposób wpłynęła na to, jak współcześni odnosili się do konfederatów. Trudno było przecież potępić tych samych żołnierzy, których jeszcze chwilę temu wysławiano za odwagę. Jak w przypadku poprzednich konfederacji, również i tym razem zawiodła wypłacalność skarbu państwa. Wciąż zbierano podatki uchwalone na sejmach z lat 1620 i 1621, dodatkowo spore sumy zebranych pieniędzy wciąż tkwiły w skarbach wojewódzkich, gdyż wiele sejmików zastrzegło sobie prawa do

² Antoni Michałek, *Zejście załogi polskiej z Kremla i konfederacja Cieklińskiego 1612–1614*, „Teki Historyczne”, 15 (1966–1968), s. 139.

³ Jerzy Pietrzak, *Konfederacja lwowska w 1622 roku*, „Kwartalnik Historyczny”, 80 (1973), 4, s. 848.

⁴ Karol Łopatecki, „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku, Białystok 2012, s. 253.

⁵ Leszek Kania, *Przegląd i charakterystyka źródeł wojskowego prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych. Rys historyczno-prawny*, „Studia Lubuskie”, 1 (2005), s. 39.

⁶ Wojciech Organiściak, *Geneza i znaczenie „Artykułów wojennych hetmańskich” z 1609 roku*, [w:] *Z dziejów prawa*, cz. 8, red. Adam Lityński, Marian Mikołajczyk, Katowice 2006, s. 69–84.

zarządzania zebranymi funduszami⁷. Opieszałość przy wypłacie należności, obiecanie podczas kampanii nagrody, spory o długość służby, za którą należał się żołd, słaby kurs polskiej monety oraz brak pieniędzy na wypłatę całego żołdu stały się kolejnymi kośćmi niezgody między żołnierzami a komisarzami wyznaczonymi do uregulowania wojskowych należności. Z tego powodu już w październiku 1621 r. wojska ciągnące spod Chocimia rozlokowały się pod Lwowem w oczekiwaniu na zapłatę⁸. Niecałe wojsko udało się pod Lwów. Część żołnierzy została odesłana na Litwę na leża zimowe, gdzie przysparzali wielu problemów⁹.

Konfederacja lwowska została zawiązana 8 II 1622 r. w Lwowie. Liczebność skonfederowanych żołnierzy nie jest dokładnie znana, źródła podają liczby od 3 do 6 tys. żołnierzy. Wojska powiatowe również chciały się przyłączyć do działań konfederatów, jednak dokładny udział tych oddziałów w szeregach konfederatów nie jest znany¹⁰. Konfederacja została zawarta na białą kartę, a sam tekst Aktu konfederacji został spisany trzy dni później i zaprzysiężony w kościele franciszkanów gołymi szablami¹¹. Prawdopodobnie w początkowym okresie działania związku żołnierskiego, może wraz z samym aktem konfederacji wydane zostały *Artykuły postanowione do konfederacyjej chocimskiej żołnierskiej, które są stróżem uczciwego i dobrej sławy naszej*. Miały one za zadanie utrzymać dyscyplinę wśród konfederatów. Artykuły te zastępowały *Artykuły wojenne...* w dziennym życiu żołnierzy, były jednak równie, jeśli nie bardziej surowe. Zmieniały główny organ sądowniczy z hetmana na marszałka konfederacji, jego deputatów oraz koło żołnierskie. Z powodu długości dokumentu większość występków została opisana dość skrótowo i bez szczegółów znanych z innych artykułów żołnierskich.

Artykuły konfederacji wojskowych z tego okresu nie zachowały się w swojej oryginalnej postaci i znamy je tylko z kopii, gdyż po zakończeniu działania konfederacji jej akt był publicznie spalony w kościele. Tak też stało się z aktem konfederacji lwowskiej, który został spalony w kościele franciszkanów w Lwowie¹². Spośród wszystkich konfederacji zachowały się tylko pojedyncze kopie aktów lub artykułów konfederatów. Do tej pory opublikowano jedynie artykuły wojskowe

⁷ Leszek Podhorodecki, *Kampania chocimska 1621 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 10 (1964), s. 102.

⁸ Pietrzak, *Konfederacja lwowska*, s. 845.

⁹ *Ibidem*, s. 856.

¹⁰ *Ibidem*, s. 860.

¹¹ *Ibidem*, s. 852–853.

¹² *Ibidem*, s. 869.

konfederatów, należące do konfederacji stołecznej Józefa Cieklińskiego. Ukazały się one w *Polskich ustawach i artykułach wojskowych: od XV do XVIII wieku*, a opracował je Stanisław Kutrzeba¹³.

Prezentowane poniżej *Artykuły*... są kopią. Znajdują się one w zbiorze rękopisów Biblioteki Czartoryskich o sygnaturze 444, na stronach od 228 do 230. Nie zostały podane w inwentarzu jako osobny dokument, choć mogły zostać wliczone do *Relacji wojny włoskiej nieszczęsnej*. Zbiór zawiera w sobie akta za panowania Zygmunta III Wazy, jego syna Władysława IV oraz te wydane podczas bezkrólestwa po Janie Kazimierzu¹⁴. Rękopis został spisany na trzech stronach, większość tekstu jednym charakterem pisma z niewielką liczbą skreśleń i poprawek. Na końcu dokumentu inną ręką zostały dopisane żądania żołnierzy dotyczące zapłaty i przywilejów, które mieli uzyskać od króla i sejmu, w tym również wydania asekuracji mającej im zapewnić bezkarność za przestępstwo zawiązania konfederacji. W rękopisie nie znajdziemy żadnej daty ani podpisu autora lub mocodawcy tych artykułów, nie zachowały się też inne kopie tych artykułów.

Przy opracowywaniu tekstu dokonano jego modernizacji, stosując zasady *Instrukcji wydawniczej* opracowanej przez Kazimierza Lepszego¹⁵.

Artykuły konfederacji chocimskiej

Rp. Biblioteka Książąt Czartoryskich w Krakowie, rkp. 444, s. 228–230; kopia.

[228] Artykuły postanowione do konfederacyjnej chocimskiej żołnierskiej, które są stróżem uczciwego i dobrej sławy naszej.

1. Naprzód, iżby marszałek był od nas wszystkich w poszanowaniu, któremuś my władzę wszytkę i deputatów naszych dali i naznaczyli.
2. Sędziowie wojskowi mają sędzić sprawy potoczne wojskowe, a kto by się oburzył i nie stanął za drugim pozwem, taki ma być od marszałka i deputatów sądzony jako kryminal.
3. Marszałek też deputatami ma sędzić kryminalów, kiedy jedno który towarzysz lub ktokolwiek skargę przełoży.

¹³ Stanisław Kutrzeba, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe: od XV do XVIII wieku*, Kraków 1937, s. 207.

¹⁴ Józef Korzeniowski, *Catalogus Codicum Manu Scriptorum Musei Principum Czartoryski*, Kraków 1887–1893, s. 99.

¹⁵ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

4. Towarzysz żaden w wojsku nie ma się tego ważyć na pojedynek jeden drugiego wyzwąć. Ten, który wyzwie, ma tracić zasłużone i od wojska precz, a zaś ten który by się wyzwany stawiał, połowicą tej winy ma być karany.
5. W posiedzeniu towarzyskim jeśliby też zwadę zaczął i towarzysza ranił, także ma być do sądu marszałkowskiego i deputatów oddany.
6. Jeśliby jeden, drugiego na gospodę naszedł taki od wojska i od zasłużonego precz, a jeśliby ranił, na gardle ma być karany.
7. Jeśliby który gwałt białej głowie, takiejże winie popada.
8. Jeśliby ^a towarzysz, w któremkolwiek mieście stojąc, gwałtem co kazał wziąć, takie ma być przed sąd wojskowy winą w kolie mianowana karany.
9. Który by towarzysz, lub starszy jaki wojskowy, praktyki jakie czynił z pany, taki ma być kołem generalnem sądzony i według wojskowego dekretu ma być karany.
10. Jeśliby też który towarzysz w ciągnienu idąc, co gwałtem wziął, albo sobie kupić kazał, jako piwa wina i insze temu podobne, taki połowicę traci. [229]
11. Podwód żadnych nie ma brać żaden, czego mają porucznicy przestrzegać.
12. Na stanowiskach jako stateczniej i naskromniej się zachować, każdy ma. A gdzie by pijany biegając na koniu trafunkiem kogo trącił lub ranił, ma za tę winę zasłużone tracić.
13. Za eksces każdy który jedno będzie uczyniony, od którego towarzysza na obelżenie wojska, ni ma się żaden do tego wiązać, a kto by się wiązał, tejeż penie popada.
14. Pacholik który by się ważył w czyjej majątności jałowicę albo co inszego ukraść, szubienicą ma być karany.
15. Jeśliby się też pacholik na towarzysza porwał do broni, taki ma być gardłem karany.
16. Poszanowanie wszelakie ma mieć towarzysz każdy od pacholików towarzyskich, a jeśliby się na towarzysza który słowy targnął, takowy na kolie ma być dzień i noc karany.
17. Buntów wszelakich mają się chronić, a jeśliby się kto ważył, takowy srodze ma być karany.
18. Nocne hałasy, strzelanie i insze tem podobne rzeczy i tumulty żeby się nie działy, tak pod bokiem marszałkowem, jako i na każdym miejscu.
19. Chorągiew każda za oznajmieniem marszałkowskiem ma się ruszyć i stawić z taką gotowością, jako do bitwy.

20. Panowie porucznicy tego postrzegać mają, aby towarzystwo zawsze przy chorągwiech mieszkało, ani się odjachać ważyło, by też napilniejsza potrzeba swoja, aż za dozwoleń ustnym albo listownym jm. pańskim marszałkowym, pod utraceniem zasłużonego.
21. Czeladzi jeden drugiego z wojska, skąd się weźmie między rycerstwem, przyjmować i zatrzymać nie ma, pod karaniem sądu marszałkowskiego, chyba towarzysze towarzyszowi pozwolili.
22. Żaden sobie obierać przystawstwo i najeżdzać jeden drugiego nie ma pod karaniem jego.
23. Ludzi zasłużonych, iż szlacheckim dworom dajmy pokój i braterskie uszanowanie, od każdego, tudzież czeladzi ich i na każdym miejscu ma być, a jeśliby kto obelżył, uderzył, zagrabił albo cokolwiek takowego co by się despektem stanu szlacheckiego ^bokryć^b mogło ważyło, takowy bez miłosierdzia karany będzie. [230]
24. Podwozy na drodze i w mieście, powozy szlacheckie, kupieckie nie mają być brane, a kto by śmiał zabrać jako i złodziejstwo sądzony będzie.
25. Na wyszynkach i na karczmach który by przeszkodę czynił, skazany będzie i szkody nagrodzi sownie.
26. Targi na wszystkich stanowiskach, jarmarki i insze zjazdy albo kupie miejskie żadnej przeszkody mieć nie będą, a kto by co extra uczynił, według ekscesu będzie karany.
27. Drzew i budowanie, albo na budowanie przygotowanie, brać żaden po miastach do palenia nie ma, a kto by się tego ważył, szkodę sam tę zapłacił.
28. Rzeczy wszelakie znalezione, aby żaden nie chował dłużej, jeno przez noc, ale każdy lub do sędziogo lub ^cdo^c jakiego regimentarza wojskowego żeby oddali, alias w winę złodziejską popada.
29. Wszytkiego okazyją złego, który by się w tech przydali, oraz wyrazić nie mogąc, tedy cokolwiek by się nie dołożyło, sumienne, dobre serce szlacheckie i poczciwy zwyczaj każdemu wstręt do złego czyni, a drugie do dobrego, bo każdy mając to za cześć pewną, że jako cześć każda pochwały godna, ma swoje pochwałę. Tak żaden występki nagany zasłużonego karania nie ujdzie, a sprawiedliwość, która jest matką dobrej sławy naszej, we wszem się nieodwłoczną stanie.
30. Do tego jeszcze zmarłych z poczty kto chce zasługi, żeby ich spełna osadzili, i do zasług będą należec, i do wszytkich prowentów. Jeśliby na się nie stawili, tedy od zasług precz.

^dPretensja zapłaty

1. Pięć ćwierci za straty i szkody żołnierzowi podjęte
2. Dosy
uczynimy postulatом szkód i zasług rycerskich
3. Wolność i swoboda szlachecka aby w niczym agrawowana nie była
4. Securitas panów starszych aby nie tak próżna była i odmienna, ale żeby sejmem ubezpieczona była
5. Podczas tej konfederacji aby powinno się wojsko stawić na wszelaką obronę R.P. w porządku swoim^d

^awykreślone słowo: się ^{b-b}wyraz częściowo nieczytelny, lekcja niepewna ^{c-c}W Rp. omyłkowo: od ^{d-d}Fragment dopisany inną ręką

SUMMARY

The present source edition contains the *Articles decided for the Chocim military confederation, which are to guard our fair and good reputation* [Artykuły postanowione do konfederacyjnej chocimskiej żołnierskiej, które są stróżem uczciwego i dobrej sławy naszej]. At the beginning of the paper, the author provides basic information about military confederations in the Polish-Lithuanian Commonwealth, presenting the most important literature pertaining their genesis at the turn of the 16th and 17th century and the relevant legal regulations of the time. The actions of the king and nobility aimed at counteracting such unions within the military were also briefly described. In order to depict the historical background of creation of the presented source, the history of the Lwów confederation was sketched – however, with focus on the moment of its formation and drawing up the published text. Moreover, the author also pointed out the most significant differences between the regulations set by the *Articles of War* binding the soldiers and the Articles enacted by the confederates. Finally, the introductory section includes a short description of the published text and speculations about the fate of the original document. The last and most important part of the present paper is the source text itself.

BIBLIOGRAFIA

- Biblioteka Czartoryskich, *Artykuły postanowione do konfederacji*, 444.
- Ciara Marek, *Konfederacje wojskowe w Polsce w latach 1590–1610*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 31 (1988), s. 61–80.
- Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, red. Kazimierz Lepszy, Wrocław 1953.

- Kania Leszek, *Przegląd i charakterystyka źródeł wojskowego prawa karnego w dawnej Polsce na tle dziejów polskich sił zbrojnych. Rys historyczno-prawny*, „Studia Lubuskie”, 1 (2005), s. 31–51.
- Korzeniowski Józef, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Musei Principum Czartoryski*, Kraków 1887–1893.
- Kutrzeba Stanisław, *Polskie ustawy i artykuły wojskowe od XV do XVIII*, Kraków 1937.
- Łopatecki Karol, *„Disciplina militaris” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*, Białystok 2012.
- Michałek Antoni, *Zejsście załogi polskiej z Kremla i konfederacja Cieklińskiego 1612–1614*, „Teki Historyczne”, 15 (1966–1968), s. 113–142.
- Organiściak Wojciech, *Geneza i znaczenie „Artykułów wojennych hetmańskich” z 1609 roku*, [w:] *Z dziejów prawa*, cz. 8, red. Adam Lityński, Marian Mikołajczyk, Katowice 2006, s. 69–84.
- Pietrzak Jerzy, *Konfederacja lwowska w 1622 roku*, „Kwartalnik Historyczny”, 80 (1973). 4, s. 845–873.
- Podhorodecki Leszek, *Kampania chocimska 1621 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 10 (1964), s. 88–143.

O AUTORZE

Patryk Antos – doktorant w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. Jego zainteresowania naukowe skupiają się na wojskowości Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w., ze szczególnym uwzględnieniem konfederacji wojskowych oraz aktów prawnych z nimi związanych. Adres e-mail: pr_ant@wp.pl